

Az idősek sérelmére elkövetett erőszakba torkolló vagyon elleni bűncselekmények kriminológiai sajátosságai

Absztrakt

Kutatásunk során a nem erőszakosnak induló, azonban erőszakba forduló, vagyontárgy megszerzésére irányuló, idősektől sérelmére elkövetett bűncselekmények rendőrségi és ügyészségi aktáit – összesen 104 aktát – elemeztük, elsősorban annak érdekében, hogy megtaláljuk a magatartás átváltozásának situációs és pszichológiai okait. Az így megvalósított deliktumok végül többnyire rablásnak, a sértett halála esetén nyereségvágyból elkövetett emberölésnek minősülnek. Az elkövetők tipikusan fiatal, alacsony szocioökonómiai státuszú, büntetett előéletű férfiak voltak. A legveszélyeztetettebb csoportba a közterületen egyedül tartózkodó, a kívülálló számára jól láthatóan lassú, nehézkes, bizonytalan mozgású idősek tartoztak. A sértettek másik kategóriájába az egyedül élő, az otthonukban egyedül tartózkodó idősek kerültek. A lopásnak indult deliktumok jellemzően akkor fordultak át erőszakos cselekménybe, amikor az áldozatok fizikai ellenállást tanúsítottak – ez általában a náluk lévő szatyor, táskák el nem engedését jelentette. A bántalmazás módja leggyakrabban lökés vagy a földre rántás volt.

Kulcsszavak: vagyon elleni erőszakos bűncselekmények, idősektől sérelmére, erőszakba fordulás, kriminológia

Abstract

The criminological characteristics of crimes against property resulting in violence committed against the elderly

In the course of our research, we analyzed the police and prosecutor's files – a total of 104 files – of crimes that began without violence but turned violent, aimed at acquiring property, and that harmed elderly victims. We primarily conducted our research in order to find the situational and psychological reasons for the change in the perpetrators' behavior. In the end, the crimes committed in this way are typically classified as robbery and, in the event of the victim's death, as murder for profit. The offenders were typically young men with a low socio-

* Dr. Bolyky Orsolya PhD, osztályvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0002-2485-7020; dr. Sárik Eszter PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0003-0729-7719.

economic status and a criminal record. The most endangered group included elderly people who were clearly slow, clumsy, and unsteady in their movements. Another category of victims was elderly people who lived alone and were alone in their homes. Acts that started as theft typically turned into violent acts when the victims showed physical resistance, which usually meant not letting go of the bag or wallet they were carrying. The most common form of abuse was pushing or pulling to the ground.

Keywords: *violent crimes against property, elderly victims, the pathway to violence, criminology*

Bevezetés

A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények kategóriáját a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyvünk¹ teremtette meg, többek között a kriminológiai kutatásoknak is köszönhetően. Korábban – bár kriminológiai értelemben egyes deliktumként tartottuk ezeket számon – a büntetőjog-dogmatika a vagyon elleni cselekmények közé sorolta őket. A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények körébe az alábbi deliktumok tartoznak: rablás (365. §); kifosztás (366. §); zsarolás (367. §); önbírászkodás (368. §). (BELOVICS, 2018)

A felsorolt bűncselekmények közül a legelterjedtebb a rablás, egyszersmind az a deliktum, ami a legtöbb dogmatikai, valamint bűnmegelőzési kérdést is indukálja.² A bűncselekmény társadalomra veszélyességét jól illusztrálja, hogy számos országban indulnak célzott megelőzési programok a rablások csökkentésére³, illetőleg előfordul rablásokra szakosodott ügyészek kinevezése is⁴. A rablások (vagyon elleni erőszakos bűncselekmények) elleni küzdelem egyik sarokpontjaként a nemzetközi ajánlások is kutatások, vizsgálatok folytatását javasolják a témakörben, amelyek segítik a jelenség jobb megértését, esetlegesen a bűnüldözésnek is támpontokat adhatnak.

Jelen tanulmányunk alapja az Országos Rendőr-főkapitányság által kezdeményezett, 2023-ban végzett kutatásunk volt. (BOLYKY – SÁRIK, 2023a; 2023b) A vizsgálat elméleti kiindulási pontját az jelentette, hogy a vagyontárgyak meg-

¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XXXV. fejezet

² A rablás dogmatikai kérdéseiről lásd még NAGY, 2021.

³ <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2019/crime-in-the-u.s.-2019/topic-pages/robbery>

⁴ <https://www.government.nl/topics/crime-and-crime-prevention/crime-prevention/reducing-the-number-of-robberies>

szerzéséért elkövetett erőszakos bűncselekmények jelentős része „erőszakmentesen” indul, a bűncselekmény előzetes átgondolásakor sem feltétlenül merül fel a sértett bántalmazásának terve. Azonban a bűncselekmény megvalósítása során mégis erőszak alkalmazására kerül sor, amelynek elsősorban szituatív okai vannak. Ehhez kapcsolódik az elkövető aktuális és általános mentális állapota (frusztráció, agresszív késztetések stb.), valamint bizonyos személyiségjegyek (gyenge mentális fékrendszer, frusztrációs tolerancia alacsony szintje, empátia hiánya stb.), amelyek a szituációs tényezőkkel együtt a megkezdett elkövetési magatartás erőszakba fordulását eredményezik. Az így megvalósított deliktumok végül tipikusan rablásnak, a sértett halála esetén nyereségvágyból elkövetett emberölésnek minősülnek. Eddigi kutatásaink alapján az ilyen bűncselekmények sértettjei sok esetben idős, beteg, kiszolgáltatott emberek, ezért az elemzés az e körbe tartozó, kiemelt büntetőjogi védelmet élvező személyek sérelmére megvalósított cselekményekre irányult.

Az erőszakba torkolló vagyon elleni bűncselekmények vizsgálatokor elsődlegesen az aktavizsgálat módszerére támaszkodtunk. A kriminológiai és büntetőjogi szakirodalom feldolgozása mellett 104 büntetőügyet dolgoztunk fel azzal a céllal, hogy megtaláljuk azt a pontot, amikor a vagyon megszerzésére irányuló nem erőszakos magatartás átfordul vagyon elleni erőszakos cselekménybe, vagyis – leggyakrabban – a lopásból rablás, esetleg nyereségvágyból elkövetett emberölés lesz. A feldolgozott bűnügyek között kontrollmintaként olyan vagyon elleni cselekmények – különböző típusú lopások – is szerepeltek (a sértettek 18%-a), amelyeknél az erőszakba fordulás nem jelent meg. A vizsgálati mintába idősök – 60 év felettiak – sérelmére elkövetett bűncselekmények kerültek, mert az ORFK szakemberei szerint leginkább az ezekkel kapcsolatos bűnmegelőzési program kidolgozására lenne szükség.

A kutatás során adatok gyűjtésével információkat vártunk az elkövetők és a sértettek fizikai és pszichológia jellemzőiről és szociális háttéréről, a bűncselekmények egyéb körülményeiről, valamint arról, hogy a nem erőszakosnak induló cselekmény mikor és miért válik erőszakossá, elsősorban annak érdekében, hogy megtaláljuk a magatartás átfordulásának szituációs és pszichológiai okait. Hipotézisünk szerint az elkövetők többségének pszichés terheltsége messze meghaladja az átlagot: rossz szocializációjuk, hátrányos életkörülményeik miatt kevésbé illeszkednek be a társadalomba, periférián élnek, és érdekeik érvényesítéséhez, vágyaik megvalósításához sokszor erőszakot alkalmaznak.

Az idős korú áldozat fogalma, statisztikai jellemzők

A Btk. több olyan személy elleni erőszakos, vagyon elleni, illetve vagyon elleni erőszakos bűncselekményt tartalmaz, amelyek egyik minősített esete az „idős kora vagy fogyatékosága miatt a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére” elkövetés. Amennyiben a passzív alany idős kora teszi súlyosabb megítélésűvé az ilyen bűncselekményeket, célszerű meghatározni az idős kor fogalmát, amelyet a Btk. nem definiál.

Az 56. BK vélemény iránymutatása szerint

„Az idős kor – a vele rendszerint együtt járó testi és szellemi hanyatlás, valamint tűrőképesség-csökkenés miatt – enyhítő körülmény; általában a nyugdíjkorhatárt meghaladó életkort lehet így értékelni.”

Bár a nyugdíjkorhatárt meghaladó életkor – amely jelenleg a 65 évesnél idősebbeket jelenti – objektív tényező, a joggyakorlatban mégis bizonytalanság tapasztalható az idős kor miatti korlátozott elhárítási képesség megállapítása kapcsán. Ezért szükségesnek tartjuk áttekinteni a szakirodalomban, más tudományágakban használt definíciókat.

Demográfia és a munkaképesség szempontjából az idős kor kezdete az öregeségi nyugdíjhoz kapcsolódó korhatár, azaz a 65. életév. A várható élettartam kitolódásával időszerűvé vált az idős kor meghatározásának a felülbírlása. Ma a legelterjedtebb a WHO definíciója, amely szerint a 60–74 év közöttiek az idősedők, a 75–89 évesek az idősek, és a 90 év fölötti személyek a nagyon idősek (magyar elnevezés szerint agok). Az Idősügyi Nemzeti Stratégia is hangsúlyozza, hogy a biológiai életkor mellett beszélhetünk pszichológiai és szociológiai életkorról is. Előbbi azt fejezi ki, hogy az illető hány évesnek érzi magát, utóbbi pedig azt, hogy a társadalom milyen korúnak látja az adott személyt.⁵

„Más-más paramétereket kell figyelembe venni az öregedést illetően, mindig attól függően, hogy milyen irányú vizsgálatot végzünk. Az öregedés, az idős emberré válás »multidimenzionálissá« vált, akár a gondolkodás, a szellemi teljesítmény, vagy az általános egészségi állapot, mozgékonyság stb.” (SANDERSON – SCHERBOV, 2013)

Az 56. BK véleményben megfogalmazottaktól eltérően, a bűnözési statisztika a 60. életévtől tekinti időskorúnak az áldozatokat. (KSH, 2023) Ahogyan ez már a korábbi kutatásainkból (BARABÁS et al., 2021; BOLYKY, 2020; BOLYKY, 2022) is látszott, a büntető jogalkalmazás a 60–65 éves sértettek tekintetében mutat bi-

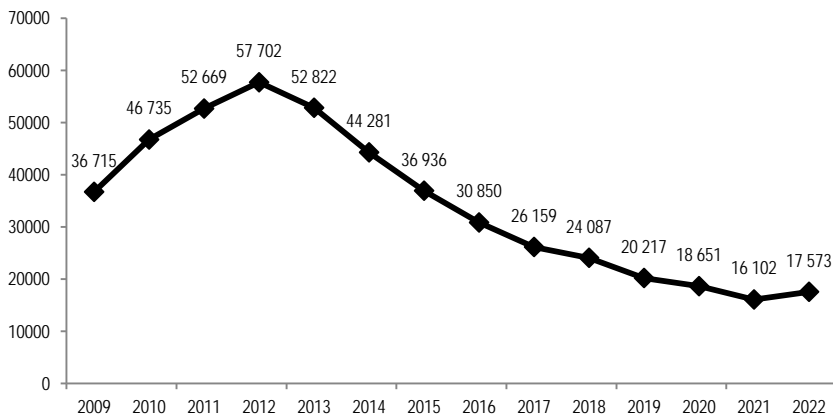
⁵ 81/1999. (X. 2.) Országgyűlési Határozat az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról (2009–2034)

zonytalanságot, amikor az „idős kora miatt a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére” minősítő körülmény megállapíthatóságáról kell döntenie.

Az „öregedő” Európában, azaz a fejlett európai országokban az idős korosztály megnövekedett aránya Magyarországot is jellemzi: a 65 évesnél idősebb korosztály az össznépeségen belül egyre magasabb arányt tesz ki. Míg 1980-ban a lakosság 13,5 százaléka tartozott ebbe a korosztályba, addig 2019-ben már 20,3 százalékra emelkedett. A 80 év felettek aránya az Európai Unióban 2019-ben 5,8 százalék volt, 2070-re a jelenlegi becslések szerint 13,2 százalékot ér majd el. (EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2023) Az öregedő társadalmak komoly kihívások elé állítják az országok vezetőit, például az egészségügyi ellátás biztosítása, a munkaerőhiány pótlása, a szociális szféra erősítése az idősgondozás tekintetében. (EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2021)

A bűnözési adatokat tekintve (1. számú ábra) azt láthatjuk, hogy a statisztika szerinti idős korú (tehát 60 évesnél idősebb) sértettek száma folyamatos csökkenést (a 2022. évben minimális növekedést) mutat a 2014. évtől kezdve.

1. számú ábra: Idős korú áldozatok száma 2009–2022

Amennyiben viszont megvizsgáljuk az idős korú sértettek arányának változását az összes áldozathoz viszonyítva, akkor azt láthatjuk, hogy a 2009-ben tapasztalt 17 százalék 2011-re 20 százalékra nőtt, majd ezt követően ez az arány számottevően nem változott (19–20%). Vagyis – bár számosságát tekintve jelentős csökkenés következett be az össz-bűnözésben, és ebből adódóan a sértettek számában is – a sértettek között az időskorúak aránya változatlan maradt. A 20 százalék körüli arány többé-kevésbé megegyezik az össznépeségen belüli idős-

korúak arányával. Erről a 2017. évtől kezdve beszélhetünk, korábban a sértetti arány valamivel magasabb volt az össznépszerűségi arányhoz képest.⁶

Ez azt jelenti, hogy 2017 előtt az időskorúak bűnözésnek való kitettsége kicsivel nagyobb volt a jelenleginél. Ugyanakkor több civil szervezet is felhívta a figyelmet arra, hogy a Covid-járvány miatti elszigetelődés, bezártság növelte az idős emberek sérelmére megvalósított – elsősorban a családon belül előforduló – bűncselekmények gyakoriságát. (Lásd erről például ZSÍROS, 2021)

Sárkány István az időskorúak viktimizációjáról tartott előadásában két területet emelt ki (SÁRKÁNY, 2015), ami megalapozza e korosztály áldozattá válását: egyrészt az egészségi állapotot, másrészt a szociális helyzetet. Az öregedés során mindkét vonatkozásban általában folyamatos romlás tapasztalható, amely az idő múlásával exponenciálisan is haladhat negatív irányba. Az egészségügyi állapot körében kiemelte az érzékszervek (látás, hallás), a mozgásszervek és a szellemi képességek leépülését, amelyek erősen növelik a sértetté válás kockázatát. A szociális helyzet változása tekintetében az időskori szegénységről, a bezárkózás okozta elmagányosodásról és az ezzel járó negatív lelki folyamatokról (stressz, szorongás) beszélt. Hangsúlyozta, hogy bár az idősek áldozattá válásának kockázata objektíve, statisztikailag kisebb az aktív felnőtt korosztályéhoz képest, azonban a szubjektív félelemérzet, szorongás náluk sokkal magasabb.⁷

A mintában szereplő bűncselekmények általános adatai

A mintánkban szereplő 129 elkövető összesen 314 bűncselekményt valósított meg. Az elkövetők közel felét (48%) egy bűncselekmény miatt ítélték el, a többségnek azonban több deliktum miatt szabtak ki büntetést. A bűncselekmények közül legalább egynél a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére történő

⁶ Hozzátesszük, hogy ha figyelembe vesszük a két statisztika korcsoport bontásának különbségét (a bűnözési statisztika 60 évestől számítja az időskort, a demográfiai statisztika 65 éves kortól), akkor arra juthatunk, hogy az utóbbi években az idős korú sértettek aránya valamivel alulmarad az ugyanilyen korú sértettek összes sértetthez viszonyított arányától. De a következtetéseken mindez nem változtat.

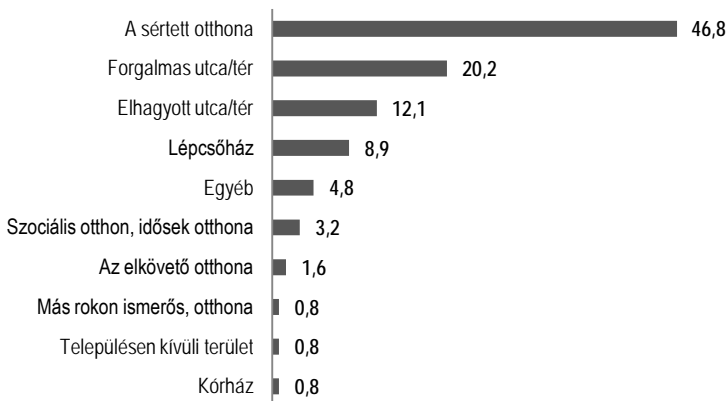
⁷ Hasonló következtetésre jut a félelmi paradoxon fogalmán keresztül Korinek László: A viktimizációs elmélet kidolgozó (SKOGAN – MAXFIELD, 1981) szerint a már korábban áldozattá vált emberek jobban félnek a bűnözéstől, mint azok, akik még nem tapasztaltak ilyet. Empirikus kutatások azonban azt bizonyították, hogy azok félnek – pontosabban szoronganak – erősebben a bűnözéstől, akiknek objektíve – az áldozati múltjuk miatt – erre nem lenne okuk. Ide tartoznak az idősek, nők, falusiak. (KORINEK, 2010: 330)

elkövetés mint minősített eset szerepelt. A kutatási mintába lényegesen nagyobb arányban kerültek vagyon elleni erőszakos cselekmények: az ügyeknek csaknem a négyötödében talákoztunk rablásokkal, kifosztásokkal (84%), míg 16 százalék volt azon esetek aránya, amely nem tartalmazott erőszakos tényállási elemet.

A bűncselekmények helyszíne, időpontja⁸

Noha a bűnözéstől való félelem elsődlegesen az esti órákkal és a sötétséggel kapcsolja össze az erőszakos cselekményeket, a vizsgált ügyekben a rablásokat/kifosztásokat/lopásokat tipikusan nappal, világosban követték el, döntően a reggeli és délelőtti órákban (71,8%). A hétvége-hétköznap viszonylatában egyértelmű volt a hétköznap elkövetett deliktumok túlsúlya (83,9%). Az elkövetés helyszínét relevánsnak tekintettük bűnmegelőzési aspektusból is, így erre a tanulmányban részletesebben is kitérünk.

2. számú ábra: Az elkövetés helyszíne a sértettek arányában (%)

Egyéb helyszíneként merült fel az aluljáró, a lift, a posta, a temető és a vonat.

Az elkövetők jellemzői

A 2019–2020. évi össz-bűnözési adatokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a női elkövetők aránya az összes bűncselekmény tekintetében 2019-ben 20, míg 2020-ban 16,8 százalék volt. Az általunk vizsgált mintába összesen 129 terhelt és 124 sértett került. Az elkövetők közül mindössze 22 fő (17,1%) volt nő, míg a sértet-

⁸ Az adatok a sértettek arányában értendők.

teknél a nemi arány az ellenkező képet mutatta: kétszer annyi női áldozat volt, mint ahány férfi (66,9–33,1%). A nők nagyarányú sértetté válásának egyrészt demográfiai okai vannak (több az idős korú nő, mint férfi), másrészt a testi erejük kisebb a férfiakéhoz képest (legalábbis általában). Ez azt jelenti, hogy kutatásunkban a nemi arányok nem tértek el szignifikánsan az országos bűnelkövetésnél tapasztalt arányoktól.

1. számú táblázat:

Az elkövetők korcsoportos megoszlása az összбűnözésben 2019–2020 (%)

Korcsoport	2019	2020
Gyermekkorú	1	1
Fiatalkorú	6	6
Fiatal felnőtt	18	17
Felnőtt	70	70
Időskorú	5	6
Összesen	100	100

A vagyon elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetők általunk elemzett csoportjában 2,33 százalék volt 12–13 éves; 11,63 százaléka volt fiatalkorú (14–17 éves); 24,03 százalék fiatal felnőtt (18–24 éves); 41,09 százalék felnőtt korú, de negyven évesnél fiatalabb; és 15,5 százalék volt 40 év fölötti, vagyis a középkorúak korcsoportjába tartozott. Az átlagéletkor 28,7 év volt.

Az elkövetők családi körülményei, szocioökonómiai sajátosságai

A terheltek túlnyomóan nőtlenek/hajadonok voltak (49,6%); 27,9 százalék élt élettársi kapcsolatban, 6,2 százalék volt házas a bűncselekmény elkövetésének idején. Noha az elkövetők 41,1 százalékának volt kiskorú gyermeke – 26,6 százalék esetében ez kettő vagy több gyermeket jelentett – a róluk való gondoskodás sok esetben elmaradt.

Csaknem kétharmaduk (64,4%) nem szerzett magasabb végzettséget az általános iskolánál. A tanulók és a rendszeres munkavégzésből élők aránya azonos volt (10,9%). A munkavégzés a legtöbb esetben alkalmi munkát jelentett (41,1%). Kimagasló volt azonban azoknak a részesedése, akik egyáltalán nem dolgoztak (27,9%).

A jövedelemforrás vizsgálatokor hasonló megoszlást tapasztaltunk, mint a munkavégzésnél, hiszen 30,9 százalék nem rendelkezett saját jövedelemmel, és 37,2 százalék volt az, aki legális forrásból jutott bevételhez. 17,1 százalék tartotta fenn magát vegyes jövedelemből: vagyis legális és illegális forrásokból is. Nagy

arányban voltak olyan terheltek is, akik felnőtt koruk ellenére a szülői háztartásban éltek és a szülők tartották el őket, annak ellenére, hogy a szülői jövedelem is a segílyt jelentette.

Az elkövetők fizikai tulajdonságai

A sértetti kör idős kora és az ezzel általában együtt járó fizikai állapot lehetővé tette, hogy a kisebb testi erővel bíró elkövetők is vagyontárgyat szerezzenek. Az elkövetőknek csupán 11 százalékaról derült ki, hogy erőteljesebb testfelépítésű, a többiek átlagos vagy gyengébb fizikumúak voltak.

A sértettek jellemzői⁹

Mint említettük, a vagyon elleni erőszakos cselekmények női sértettjeinek aránya kétszeres volt férfi áldozatokéhoz képest: a sértettek kétharmada (66,9%) nő volt. Minthogy a kutatás korosztályi szempontból specifikus volt, a mintába csak 60 évnél idősebb sértettek kerültek. Ebből 23 százalék volt 60–69 éves, 46 százalék 70–79 év közötti és 31 százalék – vagyis a vizsgálatba került sértetteknek csaknem egyharmada – idősebb volt 80 évesnél.

A sértettek átlagéletkora 75,74 év volt. Korábbi kutatási eredmények alapján elemzésünk egyik hipotézise az volt, hogy az áldozatok között nagy arányban lesznek a szociális otthonban vagy például hajléktalanszállón élők. Az ügyek 93,5 százalékában azonban a sértettek önálló ingatlanban éltek, vagyis nem a zárt közösségi együttélés volt az elkövetések katalizátora. Összesen 4 sértett élt szociális otthonban, 2 fő volt utcán élő hajléktalan, 2 pedig hajléktalanszállón lakott.

A sértettek többsége krónikus betegségben szenvedett: 59 százaléknak volt valamilyen fizikai betegsége, ami legtöbbször mozgásszervi problémát jelentett, és a járásban, fizikai aktivitásban okozott problémát. Ez a tény szorosan összefüggött a bűncselekmények jellegével, hiszen az elkövetőknek éppen az áldozatok lassú, nehézkes mozgása tűnt fel és tette vonzóvá, könnyen elérhetővé a kiszemelt vagyontárgyat (pl. nyakláncot, fülbevalót vagy a táskát). A sértettek közül ráadásul sokan bottal, mankóval jártak, amely egészségügyi segédeszközök felhívták a figyelmet a könnyű hasznoszerzés lehetőségére. A sértettek között előfordult például agyvérzés utáni bénulás, combnyaktörés, csípőműtét, stroke utáni nehéz mozgás is.

⁹ A fejezetben szereplő adatok a sértettek arányában értendők.

A sértettek mentális állapota, emlékezőképessége meglepően jó volt: 53,6 százalékuk felismerte a támadóját a felismerésre bemutatás alkalmával, pedig a támadások tipikusan 1-2 percig vagy csak néhány másodpercig tartottak. Mindössze 15,3 százalékukat jellemezte szellemi leépülés vagy betegség után bekövetkezett szellemi képességbeli romlás. Néhány sértett alkoholisták életmód miatt – ittas állapot, demencia – nem emlékezett jól a vele történetekre. Egyébként a tudatmódosító szerhasználat nem volt jellemző a vizsgált sértetti körre.

Feltételezésünk szerint azonban a szellemileg leépült sértettek körében kiemelkedően magas lehet a látencia, ugyanis ők azok, akik nem képesek érdekeiket érvényesíteni, feljelentést tenni vagy más módon jelezni, hogy a sérelmükre büncselekményt követtek el.

A bizonyítás során 9 sértett elmeállapotát vizsgálta szakértő azért, mert a kihallgatásuk során kétség merült fel a hatóságban arra vonatkozóan, hogy valóban megtörtént-e a büncselekmény. Ezekben az esetekben aztán bebizonyosodott, hogy a büncselekmény valóban megtörtént. Erre példa a következő eset.

A vádlottak egy éven keresztül, kb. 15 alkalommal, alkalmanként 10 000 forintot kértek a sértettől. A sértett közmunkásként dolgozott, és amikor fizetést kapott, akkor jelentek meg a vádlottak autójukkal, megálltak a sértett közvetlen közelében az út mellett, pénz követeltek tőle, majd másodrendű vádlott az ablakon kiszólva veréssel fenyegette meg arra az esetre, ha nem adna. Egy korábbi alkalommal elsőrendű vádlott bántalmazta már a sértettet, amikor a szociális otthon környékén felkereste, pénzt kért tőle és a sértett ezt megtagadta. Egyszer pedig behívta a sértettet a lakásába, ahonnan nem engedte ki, amikor távozni akart, és megfenyegette, hogy a kutyáját is ráusztja, ha nem ad neki pénzt. A sértett egyedül élt egy bérelt romos házban, ahol – gyűjtögetési kényszere miatt – nagy mennyiségű szemetet halmozott fel. Időközben gondnokság alá került.

Az elsőfokú bíróság zsarolásnak minősítette a cselekményt. A másodfokú bíróság átminősítette rablásnak (folytatólagosan elkövetett), de nem az idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva a büncselekmény elhárítására korlátozottan képes állapotú sértett sérelmére elkövetést állapította meg, hanem a bünszövetségben elkövetést.

Súlyosító körülmény volt, hogy a sértettnek súlyos traumát okozott az egy éven át tartó folyamatos fenyegetés, a kiszolgáltatott állapota, mentális zavarának kihasználása és a folytatólagos elkövetés. A sértett szavahihetőségét más tanúk vallomásai is alátámasztották.¹⁰

¹⁰ Tatabányai Törvényszék, 11.Bpkf.521/2021/3.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy idős korban még erőteljesebb lehet a *poszttraumás stressz* (PTSD) szindróma, illetve általában is az áldozattá válástól való félelem és szorongás. A sértettek közül sokan számoltak be arról, hogy a bűncselekmény óta nem mernek egyedül utcára menni, sötétedés után otthon maradnak, illetve gyanakvó, paranoid tünetek lépnek fel náluk. A *sértettek 10 százaléka halt meg az eljárás befejezése előtt*, és halálukban a legtöbbször közrejátszott az áldozattá válás átélése és a szorongás miatti pszichoszomatikus tünetek megjelenése (magasabb vérnyomás, szédülés, általános gyengeség stb.).

A sértettek bántalmazásának módszerei és a bűncselekmény következtében elszenvedett sérülések

Ugyanolyan mértékű bántalmazás során az idős emberek sokkal súlyosabb sérüléseket szenvedhetnek el, mint a fiatalabbak, hiszen alapbetegségeik, fizikai állapotuk, csont- és érrendszerük állapota nyilvánvalóan rosszabb. Éppen ezért akár egy lökés, egy erősebb rántás is súlyos – akár maradandó – károsodást okozhat. Releváns kérdése volt a vizsgálatnak, hogy a terheltek *milyen jellegű erőszakot* alkalmaztak a bűncselekmény elkövetése során.

A leggyakrabban, csaknem az esetek felében (45,6%) az elkövetők ellökték vagy lefotgták a sértettet. Az alábbi elkövetés tipikus formája volt a bűncselekmények megvalósításának.

Egy nyári napon 13 óra körül a vádlott egy lakótelep előtti útszakaszon követni kezdte a sértettet. Mellé érve a sértett bal vállán lévő táskájának szíját megragadta és azt megkísérelte a sértettől elvenni. A sértett ezt tapasztalva a táskát szíjába kapaszkodott, ekkor azonban a vádlott a táskát egy erőteljes rántással megszerezte és azzal elfutott. A sértett a rántás következtében elvesztette az egyensúlyát és elesett. Az esés miatt zúzódásokat, de ezen kívül nyolc napon túl gyógyuló sérülést – porcleválást – is szenvedett.¹¹

Az ügyek egynegyedében előfordult ütés, rúgás is. Szúrásra 4,9 százalékban került sor és 5 alkalommal fojtást is megkíséreltek az elkövetők. Találkoztunk azonban olyan esetekkel, amikor konkrét fizikai bántalmazásra nem került sor, elegendőnek bizonyult a sértett ellen alkalmazott fenyegetés is.

Az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek egyharmada (33%) nem sérült meg a támadás során, majdnem fele (48%) könnyű sérülést, 16 százalékuk viszont súlyos sérülést szenvedett. 3 fő veszítette életét a bűncselekmény következtében.

¹¹ Pécsi Járási Bíróság, 23.B. 258/2022/31.

Az elkövetők által elszenvedett sérülés mértéke és mennyisége minimális volt: közülük mindössze negyven sérültek meg, ők is csak könnyebben.

A sértett és az elkövető kapcsolata, sértetti közrehatás

A sértettek és a terheltek a bűncselekmény előtt jellemzően nem álltak kapcsolatban egymással (64,5%); vagy, ha igen, akkor is döntően ismerősök, esetleg szomszédok voltak, vagy látásból ismerték egymást. Elmondható, hogy a vágyon elleni erőszakos bűncselekményekre – a vizsgált eseteknek – csak az elenyésző hányadában került sor közelebbi ismerősök, barátok, esetleg rokonok/családtagok között (9,6%). A kis esetszám mögött azonban részben a látenciában maradás is állhatott: az egymáshoz érzelmileg közel állók ugyanis kevésbé tesznek feljelentést a hatóságnál.

Sértetti közrehatást – kifejezett provokációt – 4 sértettnél detektáltunk. A többi ügyben a támadás váratlanul történt, vagy azért, mert az elkövető követelése nem teljesült (tipikusan nem adott pénzt a sértett). De ez utóbbit sem tekinthetjük sértetti közrehatásnak. Az alábbi esetről nem beszélhetünk explicit módon sértetti közrehatásról, de a sértett elővigyázatlanágáról, megfontolatlanágáról igen.

A sértett szexuális kapcsolatot létesített egy általa nem régen megismert nővel, a későbbi elsőrendű vádlottal. A szexuális együttlétről a vádlott fotókat és videót készített. A szexuális aktus után kb. 1 hónappal a vádlott férje és családja fenyegetni kezdte a sértettet, hogy bántalmazni fogják a nővel való együttlét miatt, amit csak úgy kerülhet el a sértett, ha pénzt fizet a vádlottaknak. A sértett ennek hatására több millió forintot fizetett ki a vádlott családjának. Ezt követően 5-6 hónap telt el atrocitás nélkül, majd a vádlott nő ismét felkereste a sértettet és megfenyegette, hogy ha nem ad kétfélmillió forintot, felteszi a Facebook-ra a fotókat és videófelvételeket. A sértett 500 ezer forintot azonnal kifizetett, és megbeszélték, hogy estig további 1 millió forintot szed össze. A sértett ezután öccséhez fordult segítségért és együtt értesítették a rendőrséget. A megbeszélte találkozón a rendőrök elfogták az elkövetőt.

A szomszédok és ismerősök is beszámoltak róla, hogy sokszor voltak ismeretlen, kétes külsejű személyek a sértettnél, olykor lövéseket is hallottak, de mivel a sértett engedéllyel tartott lőfegyvert (vadászott), ezért „nem gyanakodtak annyira”.¹²

¹² Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság, 5.B.IV.1043/2021/13.

A cselekmény erőszakba fordulásának pszichológiai és szituációs háttere

Az erőszakos bűncselekménybe átfordulás pszichológiai háttere – az elkövetők mentális jellemzői

Kutatásunkban relevánsnak tartottuk az elkövetők mentális állapotának vizsgálatát. Az ügyekben ritkán rendelt ki a hatóság igazságügyi elmeorvos szakértőt, ugyanakkor más iratokból – például gyámügyi iratok, egészségügyi dokumentációk, tanúvallomások – képet kaphattunk az elkövetők mentális problémáiról, szerhasználatukról, illetve személyiségjellemzőikről. A mentális tényezők közül az erőszakos viselkedés szempontjából különös jelentősége van az indulat- és agressziókezelési képességnek, az intelligencia szintjének és egyéb, a mentális fékrendszert befolyásoló pszichológiai faktornak. Korábbi kutatásunkban (SÁRIK – BOLYKY, 2014; TAMÁSI, 2015) – amelyet a fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkről folytattunk – kiderült, hogy az erőszak sokszor nem mint az elkövetéshez szükséges magatartás jelent meg, mert az elkövető akár anélkül is sikeresen megszerezhetette volna a kiszemelt értéktárgyat az áldozattól. Sokkal inkább az elkövető mentális fékrendszerével volt a probléma, ami azt jelentette, hogy akár a lopási szituáció okozta feszült helyzet miatt, akár az áldozat reakciója által keltett indulat következtében alkalmazott szélsőséges erőszakot. Ez a jelenség kutatásunkban – elsősorban a rablások esetében – is tetten érhető volt.

Az általunk elemzett ügyekben az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek 82,8 százaléka volt rablás áldozata, 2 sértett sérelmére emberölést, 8 fő sérelmére kifosztást, 3 fő sérelmére zsarolást, 4 fő sérelmére önbíráskodást követtek el.

3. számú ábra: Vagyon elleni bűncselekmények megoszlása

Az elkövetők elmeállapotát tekintve elmondható, hogy 94,6 százalékuk teljesen beszámítható volt. 4 főnek enyhe fokban, 2 főnek közepes fokban és szintén 2 főnek súlyos fokban volt korlátozott a beszámítási képessége és két elkövető nem volt beszámítható.

Az elmeorvos szakértői véleményekből, illetve egyéb, a mentális állapotra vonatkozó dokumentumokból kiderült, hogy az elkövetőnek voltak-e olyan *pszichés tünetei* – személyiségjegyei, magatartási problémái –, amelyek elősegíthették a bűncselekmények elkövetését. Mindössze az elkövetők negyedének (23,3%) nem volt ilyen tünete. Leggyakoribb probléma az indulat- és agressziókezeléssel volt (elkövetők 38%-a); de 20 százalék körül mozgott az erkölcsi gondolkodás fejletlensége és az alkalmazkodási, beilleszkedési nehézség is, ami – mint ahogyan az agressziókezelési probléma is – már kisgyermekkorban megjelent náluk. Az iskolai előmenetelt elsősorban ezek a viselkedésbeli problémák nehezítették. Hangulatzavar (15%), szorongás (9%) és a bűntudat hiánya (8%) volt még kimutatható az elkövetői körben.

Pszichiátriai probléma az elkövetők 31,7 százalékánál nem fordult elő és ugyanilyen arányban (31%) nem kaptunk választ az aktából erre a kérdésre. Személyiségzavart 16,3 százalékánál, magatartás- és viselkedészavart 14 százalékuknál diagnosztizáltak. Kifejezett mentális betegség (pl. autizmus, skizofrénia) az elkövetőknek csaknem egytizedénél (9,3%) jelent meg. Értelmi fogyatékosság vagy valamilyen szerfüggőség az elkövetők 7,8 százalékát jellemezte. 5 fő depresszióban, 4 fő epilepsziában és 3 fő skizofréniaiban/paranoid pszichotikus zavarban szenvedett. Erre példa az alábbi eset.

A vádlott 45 éves, elvált. Depressziója a válás után kezdődött és egyre súlyosabb lett, öngyilkosságot is megkísérelt. Egyébként építési vállalkozó volt, azonban az utóbbi időben képtelen volt a munkavégzésre. A vádlott nem az előírásnak megfelelően szedte a gyógyszereit, azok szedését többször abbahagyta. A bűncselekmény napján postásnak kiadva magát taláalomra becsöngetett a 72 éves sértetthez (nem ismerte korábbról és a sértett lakása volt az első lakás a házban). A sértett ajtót nyitott, mire a vádlott pénzt követelt tőle. A sértett először azt közölte, hogy nincs nála pénz. A vádlott azt állította, hogy a gyerekei éheznek, és ezért kell neki, mire a sértett 2000 forintot átadott neki. A vádlott azonban többet akart és egy riasztópisztollyal meglötte a sértett arcát (gumilövedék). A sértett bement a kiszobába és egy mappából elővett még 155 000 forintot, azt odaadta, majd a vádlott kívülről rázárta az ajtót és távozott. A sértett a szomszédját hívta telefonon segítségül.

A vádlott a bűncselekmény elkövetése után Sopronba utazott, ahol egy mobiltelefont akart eladni. Ott az eladó beletette a saját SIM kártyáját az eladásra kínált telefonba, hogy kipróbálja, de közben egy hívást kapott és kérte a vádlottat, hogy várjon egy pillanatot, mindjárt visszajön. A vádlott felkapta a telefont, és kiment a boltból. Az eladó utána szaladt és kiabált, hogy adja vissza a SIM kártyáját, mire a vádlott a pisztolyával megfenyegette és távozott.

Kiderült, hogy a vádlott a cselekmény előtt más helyszíneken is fenyegetőzött.

A vádlott a bűncselekmények elkövetésekor pszichotikus állapotban volt. Nem emlékezett az idős sértett elleni támadására. A bíróság elrendelte az ideiglenes kényszergyógykezelését, majd felmentő ítélet született és a kényszergyógykezelését rendelték el.¹³

Jogi szempontból az ügy érdekessége, hogy a bíróság nem minősítette idős sérelmére elkövetett rablásnak [Btk. 365. § (3) bekezdés g) pont] az elkövetett cselekményt. Feltételezésünk szerint ennek egyik oka az lehetett, hogy az elkövető a támadás során nem az idős korból adódó gyengeséget használta ki, hiszen életkortól függetlenül a pisztoly használata bárkit megfélemlítene, illetve elmenekülni sem lehet előle. Ráadásul a gumilövedékekkel történő arcon lövés másnál is hasonló, komoly sérülést okozott volna. A másik feltételezett ok, hogy kóros elmeállapot esetén nem állapítanak meg minősített esetet, mert az elkövető tudata nem terjedt ki a minősítő körülményekben foglaltakra. A fegyverrel történő elkövetést viszont megállapította a bíróság, feltehetően azért, mert a lőfegyver használatának hatásával, illetve az ezzel való fenyegetés súlyosságával tisztában volt az elkövető.

Érdekes az az emberölési ügy, amelyben az elkövető skizofréniában szenvedett, és a nagyanyját ölte meg, mert az nem adott neki pénzt. A vádlottat kóros elmeállapot miatt felmentették, és elrendelték a kényszergyógykezelését. Az indoklás szerint az indulat kóros alapon jött létre, így kizárta a beszámítási képességet. Megjegyezzük azonban, hogy a vádlott racionális indokkal, felkészülve érkezett a sértetthez és a bűncselekmény minden mozzanatára emlékezett. Bár valóban skizofrén, a bűncselekmény nem a betegségével állt összefüggésben.¹⁴

Ezzel az ügygel ellentétben egy másik esetben, amikor az elkövető skizofréniában szenvedett és erőszakkal akarta a sértett szatyrát elvenni, elítélték rablás miatt.

A bűncselekmény előzménye: a vádlott gyermekkorától magatartászavarral küzdött, 14 éves kora óta aktív szerhasználó (kábitószer, alkohol). A bűncselekmény idején is részeg volt, illetve gyógyszereket (nyugtatók, altatók) is fogyasztott. Lopásból élt, többször ült börtönben, és az IMEI-ben is többször megfigyelték. Hajléktalan életmódot folytatott, kéregetésből és lopásból tartotta fent magát. Pszichiátrián is sokszor feküdt, dührohamok és szerhasználat miatt. Skizofréniát, skizoaffektív zavart és személyiségzavart is diagnosztizáltak nála.

¹³ Miskolci Járási Bíróság, 15.B.1108/2021/58.

¹⁴ Kaposvári Törvényszék, 11.B.276/2020/19.

A tényállás: a kora reggeli órákban a 71 éves sértett bevásárolni ment. Állt a járdaszíven, amikor hirtelen a vádlott hátulról megtámadta, és megpróbálta kitépni a kezéből a szatyrot, benne a pénzével, irataival, személyes tárgyaival. A sértett ellenállt, de a vádlott meglökte, aminek következtében a sértett hanyatt esett, de szorította a szatyrot és a vádlott felé rúgott. Amikor egy járókelő odajött, a vádlott felhagyott a támadással. A sértett az áruházhoz ment, ahová a vádlott követte. Ott a sértett a biztonsági őröktől kért segítséget, akik a vádlottat elfogták és értesítették a rendőrséget.

Az elmeorvos szakértői vélemény szerint a vádlott teljesen beszámítható volt. Ugyanakkor a nyomozási iratokból és bírósági tárgyalási jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a vádlott a nyomozás és a tárgyalás során is összefüggéstelenül beszélt, hangokat hallott, agresszív volt, üldözésem téveszméi voltak. A bíróság azonban a szakvéleményt elfogadta, és 8 év (!) szabadságvesztés-büntetést szabott ki a vádlottal szemben.¹⁵

Összességében elmondható, hogy a mintánkban szereplő, főként erőszakos bűnelkövetőknél jelen volt valamilyen klinikailag diagnosztizálható mentális probléma, ami – véleményünk szerint – rizikófaktornak tekinthető.

Alkohol- és kábítószer-fogyasztási szokások, illetve a szer hatása alatti elkövetés

Megállapítható hogy az időseket támadó vagy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetőinek többsége „józanul”, célzottan és tudatosan valósította meg a cselekményét. Miután sokszor sorozatelkövetésről beszélhetünk, a bűncselekmények számának növekedésével párhuzamosan a célzatosság és a rutin is egyre gyakrabban jelen volt az elkövetőknél. A tudatbefolyásolt állapot inkább az *ad hoc* jellegű elkövetéseket jellemezte, valamint a sértett ittassága jelentősen növelte az áldozattá válás esélyét.

Az erőszakos elkövetésbe fordulás szituációs háttere

Sárkány István korábbi kutatásában is rávilágított arra, hogy az idősek sérelmére megvalósított erőszakos cselekmények elkövetési módja egyre kegyetlenebbé, durvábbá válik. A *violens* magatartás mikéntjét az elkövetési szituáció is befolyásolja: a tetten ért tolvaj a váratlan helyzet miatti felfokozott idegállapotából adódóan a dolog megtartása érdekében alkalmazhat a „szükségességnél” jóval nagyobb fokú erőszakot, ugyanakkor a magánlakásba bemenetelt követően a sértett fenyegetése és bántalmazása az értéktárgyak átadása érdekében már tervszerű, hidegvérű elkövetésre utal. (SÁRKÁNY, 1999: 20)

¹⁵ Kaposvári Törvényszék, 2.Bf.259/2021/13.

Az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek relatíve nagy aránya (41%) védekezett az őt ért támadás ellen. A támadókat általában meglepte az idős sértett aktív ellenállása, a táskájának, bevásárló szatyrának az erőteljes védelme, azonban ez a reakció jellemzően nem a támadással felhagyást, hanem éppen az erőszak alkalmazását váltotta ki az elkövetőkből.

Elmondható tehát, hogy az erőszakba fordulás legmarkánsabb oka a sértett ellenállása, vagyontárgyának megvédése volt.

Emellett az *elkövetés helyszíne* is fontos szempontnak bizonyult a támadások tipizálásához, hiszen ez is befolyásolta azt, hogy a sértettnek volt-e egyáltalán lehetősége a védekezésre vagy a segítségkérésre. Már az 1980-as években megnövekedett a kapualjakban, a lépcsőházakban, a liftben, illetve a sértett lakásában megvalósult támadások száma. (SÁRKÁNY, 1999: 20). Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a legnagyobb kitettséget az a tényező okozta, ha a sértett egyedül volt a bűncselekmény elszenvédekor. Az ügyeknek csaknem négyötödében (79,8%) magányos sértettet figyeltek ki az elkövetők. Abban a 20 százalékban, ahol más is jelen volt a bűncselekménynél, egyrészt döntően vagyon elleni bűncselekményről volt szó erőszakos elem nélkül; másrészt jellemzően házastársak (7,26%) vagy egyéb hozzátartozók (8,87%), esetleg távolabbi ismerősök, szomszédok (2,42%) voltak a közelben.

Elkövetési helyszín: utcai elkövetés (sértettek 32,3%-a)

A „táskázás” elnevezésű elkövetési mód jellemzője, hogy az egyedül lévő, a bevásárlásból hazafelé igyekvő, szatyrot cipelő vagy a táskáját a vállán hordó idős embereket – elsősorban nőket – hátulról támadja meg az elkövető, meglöki és a szatyrot/táskát a lökés hatására azt elengedő sértettől elveszi, majd elszalad vele. Azonban, ha a sértett ellenáll és magához szorítja a táskát, vagy a szatyrot nem engedi el, az elkövetőnek nagyobb erőfeszítésre van szüksége az elvételhez, és az idős sértettek emiatt szenvednek el súlyosabb sérülést.

Az alábbi ügyben nyomon követhető, hogy a sértetti aktivitás miatt lett a lopásnak induló cselekményből rablás.

A vádlott a kora délutáni órákban egy áruház parkolójában hátulról rátámadt a gépkocsija csomagtartójában pakoló 76 éves sértetre. Az idős hölgy vállán lévő fekete műbőr kézitáska pántját egy tapétavágó pengéjével elvágta, és a sértett táskáját magához vette. A sértett ezt észlelve megpróbálta a táskáját visszaszerezni, a távozó vádlott után eredt, és annak pulóverét elkapva próbálta őt visszatartani, miközben segítségért kiabált. A vádlott a táska megtartása érdekében dulakodott a sértettel: a sértett fogásából könyökkel hátraütve

és a vállát rángatva próbált kiszabadulni. A sértett azonban nem engedte el a táskát, mire a vádlott a jobb kezében lévő tapétázó kés hegyét a sértett felé fordította. A sértett segélykiáltására két fiatalember futott a segítségére, ezt észelve a vádlott a kés pengéjét figyelmeztetően feléjük tartotta, majd a táskát eldobva elfutott. A két segítőhöz további két ember csatlakozott és üldözőbe vették a vádlottat – de megközelíteni nem merték, mert látták a nála lévő kés pengéjét –, egyben hívták a rendőrséget. A 76 éves sértett nem szenvedett sérülést.¹⁶

A terhelt egyébként büntetlen előéletű, beteges, elhanyagolt állapotú fiatal volt.

Elkövetési helyszín: a lépcsőház vagy bejárati kapu a sértett lakóhelyén (a sértettek 8,9%-a)

Tipikusnak tekinthető elkövetési mód, amikor a sértett megérkezik a társasházhoz, amelyben lakik, jellemzően szatyrokkal, bevásárló kosccal megrakodva. Általában a vállán lóg a retikülje, amelyben személyes iratait és a pénztárcáját is tartja. Az elkövetők a lassan mozgó, láthatóan fáradt és fizikailag túlterhelt sértettet kifigyelik, majd amikor az idős ember megáll a bejáratnál és a kulcsát keresi, akkor lép oda hozzá az elkövető. Általában segítséget ajánl a cipekedéshez, de közben már ki is akarja venni a szatyrot a sértett kezéből. Minderre a kapuban vagy már a lépcsőházban belül kerül sor. Amennyiben a sértett ellenáll, dulakodás alakulhat ki, melynek során a támadó – erőfölényét kihasználva – a sértett meglökésével, ezáltal az egyensúlyából való kibillentésével megszerzi a szatyrot, illetve a válltáskát is. A sértettek ilyen esetekben tipikusan a lakótársaktól kérnek segítséget, de csak a bűncselekmény után. A támadás hirtelensége, az elkövetők testi ereje és a táska/szatyor védelme akadályozza a sértetteket abban, hogy például segítségért kiabáljanak. Erre példa a következő eset.

A két elkövető – egy nő és egy férfi – az utcán felfigyeltek a nehezen járó, 79 éves férfi sértetre. Követni kezdték. A sértett megérkezett a társasház kapujához, kinyitotta és bement, de a két elkövető is bement a kapun a sértettel együtt. A lépcsőházban a férfi elkövető nekilökte a kukának a sértettet, majd benyúlt a kabátzsebébe és kivette a pénztárcáját. Közben a sértett kiabálni akart, de a nő befogta a száját. Miután elvették a tárcát, távoztak. A pénzt kivették belőle, a többi (sértett igazolványait) eldobták.¹⁷

¹⁶ Kalocsai Járásí Ügyészség, B.337/2022.

¹⁷ Nyíregyházi Törvényszék, 4.Bf.365/2022/8.

Talán az egyik legszomorúbb eset az volt, amikor a vádlott olyan sértettre támadt rá, akivel ott volt a két és fél éves unokája.

A vádlott egy nyári napon, dél körüli időben, egy társasház lépcsőházában – ahová ismeretlen körülmények között jutott be – kifigyelte a 70 éves sértettet, aki két és fél éves unokájával kézen fogva, lassan haladt lefelé a lépcsőn. A vádlott azért, hogy a sértett nyakában lévő arany nyakláncot megszerezze, a sértettet a nyakánál fogva a földre nyomta, amelyet az unoka kénytelen volt végignézni. A vádlott a nyakláncot kitepte a sértett nyakából és azzal együtt távozott.¹⁸

Elkövetési helyszín: a sértett otthona (a sértettek 46,8%-a)

A sértettek közel felénél az otthonukban került sor a támadásra. Ezeknek a sértetteknek a többsége egyedül élt, legtöbbször idős nő volt. Az ilyen ügyekben a sértett és az elkövető is kistelephelyen, falun élt. Jellemzően korábban már ismerték egymást, és a támadó pontosan tudta, hogy a sértett mikor jut pénzhez (pl. mikor érkezik a nyugdíja), vagy hogy hol tartja otthonában a félretett készpénzét. Gyakori, hogy az elkövető előzőleg a ház körüli munkákban segített az idős sértetteknek.

Az elkövető korábban többször végzett ház körüli munkákat a sértettnél. Az elkövető a délutáni órákban, ittas állapotban pénzszerzés céljából megjelent a 77 éves sértett házában. A kulcsra zárt ajtót rángatta, majd – miután nem sikerült kinyitnia – az ajtót leemelte a zsanérról és a földre dobta. A sértett otthon tartózkodott. Az elkövető bement, megfogta a sértett csuklóját, csavargatta, fenyegette, hogy bántalmazni fogja, ha nem ad neki pénzt. A sértett többszöri felszólítására sem hagyta abba a bántalmazást, így a sértett segítségért kiabált. Erre a vádlott befelé lökdöste őt, majd ököllel orron ütötte, és a földre kerülő sértettet testszerte ütötte és rúgta. Az utcán sétáló három tanú meghallotta a sértett kiabálását és a segítségére siettek. Eközben a vádlott abba hagyta a sértett bántalmazását, majd elmenekült a helyszínről. Nem tulajdonított el semmit. A sértett orrcsonttörést és a dobhártya traumás sérülését szenvedte el.¹⁹

Az is több ügyben előfordult, hogy az elkövető a bűncselekményt megelőzően már többször kölcsönként a sértettől kisebb összegeket, amelyeket nem (vagy nem mindig) fizetett vissza. Ez a magatartás vezetett oda, hogy az újabb kölcsönkérés során a sértett nem akart pénzt adni, és ez vezetett az erőszak alkalmazásához.

¹⁸ Budapesti VIII. kerületi Ügyészség, B.1978/2020.

¹⁹ Nyíregyházi Törvényszék, 4.Bf.392/2021/6.

Az elkövető nő és a 76 éves sértett nő szomszédok voltak. A terhelt sokszor járt át a sértetthez beszélgetni, amikor kifigyelte, hogy mikor érkezik a sértett nyugdíja. Előzőleg, amikor átment a sértetthez, kölcsönkért tőle 1000 forintot és látta, hogy a sértett honnan veszi elő a pénzét. Az egyik alkalommal szándékoltan azt követően ment át, miután látta, hogy a postás érkezik a nyugdíjjal, és újra kért tőle 1000 forintot. A sértett a szekrényhez ment, elővette a pénztárcáját, majd visszatette a szekrénybe, és a konyhába mentek. A vádlott – kihasználva a sértett figyelmetlenségét és demenciáját – visszament a szobába és kivette a szekrényből a sértett pénztárcáját. A sértett ezt észlelte, és megpróbálta a kivenni azt a vádlott kezéből. Dulakodni kezdtek, aminek során a vádlott ráfogott a sértett bal karjára, azt nagy erővel megszorította, majd a pénztárcából megszerzett pénzzel távozott.²⁰

Amikor a sértetteket otthonukban érte a támadás, az sokszor *késő este vagy éjszaka* történt. Az elkövető – legtöbbször ittas állapotban – bemászott a kerítésen és a kulcsra zárt ajtót betörve jutott be, de sokszor a ház bejárati ajtaja nem is volt bezárva. Általában az alvó, de legalábbis már ágyban fekvő sértetthez célzottan ment oda a támadó: a sértettet felébresztve, megzavarva pénzt követelt tőle. A sértettek általában át is adtak valamekkora összeget, vagy elárulták, hol tartják a pénzüket. A bántalmazásra tipikusan az elkövető további követelésének való ellenállás miatt, vagy azért került sor, mert ténylegesen nem volt otthon több készpénz.

A sértett otthonában történtek azok a rablások is, amelyeknél *a sértett és az elkövető egymás hozzátartozói voltak*. Ilyen esetekben az elkövető a sértetten – anyán vagy nagyszülőn – élőszködik, a sértett nyugdíját veszi el és éli fel, nem dolgozik vagy csak alkalmi munkákat végez, alkoholista életmódot folytat és félelemben tartja a hozzátartozóját. A bűncselekményt hosszan tartó konfliktus előzi meg.

Az idős nagyszülő sértett unokája és annak élettársa rövid beszélgetést követően arra akarták őt rávenni, hogy vásároljon meg egy arany karkötőt. A sértett erre nem volt hajlandó. Ezt követően a vádlott a sértettől pénzt kért, de a sértett azt mondta, hogy nincs pénze. A vádlott ekkor megpróbálta a sértett nyakában lévő nyakláncot kikapcsolni, de ezt a sértett úgy akadályozta meg, hogy a vádlott kezét eltolta, miközben felszólította a cselekményének abbahagyására. A vádlott az idős sértett kezét lefogva, vele szemben rendkívül nagy fizikai erőfőlényét kihasználva végül a nyakláncot kikapcsolta és levette a nyakából. A sértett ezután igyekezett visszavenni a nyakláncot a vádlott kezéből, és megpróbált felállni a fotelból, azonban ekkor a

²⁰ Ceglédi Járási Ügyészség, B.975/2022.

vádlott őt a fotelba a mellkasánál fogva visszalökte és leszorította, majd élettársával együtt a helyszínről távoztak.

A sértett kérte, hogy ne folytassák le az unoka ellen az eljárást, mert ő maga nevelte (legalábbis részben), és ez a konfliktus nem volt olyan súlyú, hogy megérje azt, hogy eljárás induljon.²¹

Ugyanakkor arra is volt egy-két példa, amikor a sértett meglepte az elkövetőt a védekezésével, aminek eredményeképpen az elkövető távozott a sértett otthonából. Ilyenkor valószínűleg a rajtakapott elkövető zavara, illetve az elkövető kevésbé erőszakos személyisége miatt nem került sor erőszak alkalmazására, de nem a sértett ereje miatt.

A vádlott éjjel egy késsel felfegyverkezve bement az idős sértettek házába úgy, hogy a bejárati ajtó üvegét betörte – kesztyűvel a kezén – majd ott benyúlva az ajtót kinyitotta. A házban egyenesen a 92 éves férfi sértett szobájához ment, ahol egy elemlámpával belevilágított az alvó, majd a felébredő idős ember szemébe, a kést a nyakához tartotta és pénzt követelt tőle. Azonban a sértett az odatámasztott járóbotjával többször nagy erővel a vádlott kezére ütött, emiatt a vádlott távozott a házból.²²

Elkövetési helyszín: egyéb helyszín

Mint általában az erőszakos bűncselekményeknél, az általunk vizsgált esetekben is olyan helyen történt a támadás, ahol szemtanúk felbukkanása kevésbé várható, a sértett kevésbé tud segítséget kérni és kapni. Mindez növeli a bűncselekmény sikerét. Láthattuk, hogy az utca, a lépcsőház, illetve a sértett otthona tipikus elkövetési helyszíneknek tekinthetők. Találkoztunk azonban más helyszínekkel is: temető, aluljáró, lift, posta, vonat, amelyek szintén elhagyottak voltak a támadás időpontjában, és az egyedül lévő sértettől vették el az értékeit. A pszichiátriai intézet is megjelent mint elkövetési helyszín a mintánkban, ahol a vagyon elleni bűncselekményeket sorozatosan, súlyosan demens, gondnokság alatt álló betegársak sérelmére követték el.²³

Az erőszak alkalmazásának pillanata

Az utcai vagy lépcsőházi támadások esetében az elkövetés pillanatok alatt zajlik le. Amennyiben a sértett ellenáll – például magához szorítja a táskáját –, néhány másodperccel tovább tart az elvétel, de ilyenkor is egy percen belül befejeződik

²¹ Jászberényi Járási Ügyészség, B.1133/2021.

²² Salgótarjáni Járási Ügyészség, B.26/2021.

²³ Nagykanizsai Járási Ügyészség, B.681/2020.

a támadás. Az erőszakba forduló vagyron elleni bűncselekményeknek azonban van olyan módja, amikor a *cselekmény egy megtévesztő magatartással indul*, az elkövető a sértett bizalmába férkőzik, és csak ezután kerül sor a bántalmazásra. Ilyenkor több idő telik el a támadás előtt.

Az idős sértett éppen bevásárlásból jött haza, maga után húzta a bevásárlókocsiját. A vádlott megszólította őt, az önkormányzattól jövő kérdezőbiztosnak adta ki magát, és segített neki a kocsit behúzni a kapun (pedig a sértett ezt kifejezetten nem kérte). Ezután bement a sértetthez, kávé és vizet ivott, majd WC-re akart menni. Ezt a sértett nem engedte, hanem távozásra szólította fel és azt is közölte, hogy mindjárt jön haza a fia. Erre a vádlott meglökte, az idős sértett elesett. A vádlott mellé feküdt és az ujjáról igyekezett lehúzni a gyűrűt. A sértett próbált védekezni, illetve mondta a vádlottnak, hogy a gyűrűk emlékek a férjétől, de a vádlott kifeszítette az ujjait és lehúzta a gyűrűket, aztán magához vette a sértett pénztárcáját és távozott. A gyűrűket zálogba adta.²⁴

A *betöréses lopásnak induló esetek* is viszonylag hosszabb időn keresztül zajlanak. *Egy részüknél* az elkövető – legtöbbször éjjel – kutatni kezd a lakásban és a sértett a zajra ébred fel, megzavarja az elkövetőt, majd ennek hatására kezdődik a fenyegetés és az erőszak alkalmazása. Amennyiben a támadó nem egyedül érkezik, tipikus, hogy az egyikük a sértettet bántalmazza, illetve visszatartja, a másik pedig értékek után kutat. *Az esetek másik részénél* a behatoló tettes célirányosan az általában már alvó/pihenő sértetthez megy, tőle pénzt/értéktárgyat követel, és a bántalmazás eközben valósul meg. Ez utóbbira példa a következő eset:

Az elkövető éjjel 1 óra körül, ittas állapotban bemászott a szomszéd kerítésén, bement a házba a zárt ajtót betörve. A 91 éves sértett aludt, de felébredt arra, hogy valaki az ágyánál áll. Az elkövető pénzt követelt tőle, de a sértett nem adott. Erre az elkövető többször megütötte, a kezénél fogva lerántotta az ágyról és folyamatosan pénzt követelt. A sértett kiabált, de nem adott pénzt. Végül az elkövető felkapta a sértett televízióját és azzal távozott. A tévét átdobta a kerítésen, amitől az megsérült és használhatatlanná vált.²⁵

Segítségnyújtás a sértettnek

Releváns kérdése volt a vizsgálatnak, hogy a sértettek milyen mértékben maradnak magukra a bűncselekmény elszenvédekor. A sértettek 24 százaléka egyáltalán nem kapott segítséget, ugyanakkor a többség valamilyen formában igen. Erre a

²⁴ Zalaegerszegi Járási Bíróság, 1.Fk.25/2022/19.

²⁵ Nyíregyházi Törvényszék, 4.Bf.392/2021/6.

sértettek 59 százalékánál a támadás után került sor, általában a sérült sértettet észrevevő járókelőktől, vagy maga a sértett kért segítséget szomszédától, hozzátartozótól. A feljelentés megtétele is sokszor a segítségnyújtó személyhez kötődött (sértettek 40%-ánál), az áldozatok többsége (60%) viszont maga fordult a hatósághoz.

Összegzés

Kutatásunk során a nem erőszakosnak induló, azonban erőszakba forduló, vagyontárgy megszerzésére irányuló bűncselekmények rendőrségi és ügyészségi aktáit – összesen 104 aktát – elemeztük, elsősorban annak érdekében, hogy megtaláljuk a magatartás átváltozásának szituációs és pszichológiai okait.

Összehasonlításuképpen az ügyiratok egy része olyan vagyon elleni cselekményeket (trükkös vagy besurranós lopásokat) tartalmazott, amelyek nem fordultak át erőszakba. Az erőszak részben azért nem manifesztálódott, mert az elkövető és a sértett nem találkoztak egymással, vagy (a trükkös lopásoknál) azért, mert sikerült a sértett figyelmét elterelni, és a vagyontárgyat megszerezni. Néhányszor előfordult, hogy a rajtakapott tolvaj a vagyontárgy hátrahagyásával elmenekült a helyszínről és nem alkalmazott erőszakot. Ritkán, de találkoztunk olyan esettel is, amikor a rablás azért maradt kísérleti szakaszban, mert a sértett sikeresen háritotta el a támadást, és a vagyontárgy a birtokában maradt.

A vizsgált bűncselekmények elkövetője (129 fő) tipikusan fiatal (átlagéletkor 28,7 év), vidéken élő, egyedülálló, alacsony iskolai végzettségű és bizonytalan munkaerő-piaci pozícióval bíró, büntetett előéletű férfi volt. A sértetteknel (124 fő) a nemi arány az ellenkező képet mutatta: kétszer annyi nő volt (66,9%), mint ahány férfi (33,1%). Tekintettel arra, hogy a mintába csak 60 évesnél idősebb sértettek kerültek, az áldozatok átlagéletkora igen magas, 75,7 év volt. A leginkább veszélyeztetettek egyik csoportjába a közterületen egyedül tartózkodó idős, a kívülálló számára jól láthatóan lassú, nehézkes, bizonytalan mozgású emberek tartoztak. A sértettek másik kategóriájába az egyedül élő, az otthonukban egyedül tartózkodó időseket soroltuk. A lopásnak indult cselekmények jellemzően akkor fordultak át erőszakos (általában rablási) cselekménybe, amikor az idős áldozatok fizikai ellenállást tanúsítottak – ez általában a náluk lévő szatyor, táska el nem engedését jelentette. A bűncselekményeket jellemzően hétköznap, a reggeli/délelőtti órákban követték el, amikor az idős sértettek hazafelé tartottak a bevásárlásból, legtöbbször egyedül. A kiszemelt vagyontárgy általában a sértett nyakában, fülében megcsillanó ékszer, vagy a vállán lógó táska, kezében tartott szatyor volt. Az otthonukban megtámadott sértettek ellen viszont a késő esti vagy éjszakai órákban követték el a bűncselekményeket. A bántalmazás módja

leggyakrabban lökés, földre rántás volt (sértettek 45,6%-a). A terhelt és a sértett korábban jellemzően nem ismerték egymást: az áldozatok majd kétharmadára (64,5%) volt ez igaz.

Kutatásunk során feldolgoztuk a problémakör jogi aspektusait, nevezetesen azt, hogy a bíróságok mely esetekben állapították meg az idős koránál fogva a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére elkövetést mint minősített esetet, illetőleg mikor tekintettek el annak kimondásától. Terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányunkban ezzel a kérdéskörrel nem volt lehetőségünk részletesen foglalkozni²⁶, arra azonban érdemes – ha csak dióhéjban is – utalni, hogy az idős kor meghatározása vitatott pontja a jogalkalmazásnak. Egyebek mellett felmerül a kérdés, hogy szükséges-e az idős kor vagy a fogyatékoság mint minősítő körülményt megalapozó okok törvénybe emelése, hiszen valójában nem az idős kor, illetve nem önmagában a fogyatékoság, hanem az azzal általában együtt járó testi vagy szellemi deficit alapozza meg e minősítő körülmény megállapítását.²⁷ *De lege ferenda* megfontolandónak tartjuk annak lehetőségét, hogy a vonatkozó minősítő körülmény a következőre módosuljon: „*állapotánál fogva a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére*”.

Reményeink szerint kutatási eredményeink a jövőben hozzájárulnak újabb, leginkább az idős embereket érintő bűnmegelőzési módszerek kidolgozásához.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. T. – BOLYKY O. – WINDT Sz. (2021): A kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények kriminológiai, illetve szociológiai háttere. Kutatási jelentés (III/B/1/33.). Kézirat. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- BELOVICS E. (2018): Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények. In: BELOVICS E. – MOLNÁR G. M. – SINKU P.: *Büntetőjog II. Különös Rész. Hatodik, hatályosított kiadás.* Budapest: HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 78–133.
- BOLYKY O. (2020): A fogyatékkal élők és a pszichiátriai betegek bűnözéssel kapcsolatos érintettsége és ennek megjelenése a védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapot, valamint a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetés megállapítása gyakorlatának tükrében. Kutatási jelentés (III/B/2/22). Kézirat. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- BOLYKY O. (2022): A kiszolgáltatottság fogalmának jogi értelmezése, különös tekintettel az időskorú áldozatokra. *Ügyészek Lapja*, 32. évf., 1–2. szám, 77–86.
<https://ugyeszeklapja.hu/?p=3780>

²⁶ A témáról lásd még BOLYKY, 2022.

²⁷ A korlátozott elhárítási képességről lásd még MADAI, 2019.

- BOLYKY O. – SÁRIK E. (2023a): Az erőszakba torkolló vagyon elleni bűncselekmények, különös tekintettel az idősek sérelmére elkövetett ilyen cselekményekre. Kutatási jelentés (II/D/22.). Kézirat. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- BOLYKY O. – SÁRIK E. (2023b): Sorstalanság?! Erőszakos bűncselekményeket elkövető fiatalok – egy aktavizsgálat eredményei. *Kriminológiai Tanulmányok*, 60. szám, 183–211. <https://doi.org/10.58655/KT.60.2023-10>
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2021): A demográfiai változások hatása Európában. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hu#idsds-tendencik
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2023): *The Impact of Demographic Change in a changing environment*. Brussels: Office of the European Union. https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/Demography_report_2022_0.pdf
- KORINEK L. (2010): *Kriminológia I*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- KSH (2023): Regisztrált sértettek, sértetté válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/hu/iga0005.html
- MADAI S. (2019): Az idős kor vagy fogyatékoság miatti korlátozott elhárítási képesség és a rablási erőszak. I. rész. *Magyar Jog*, 66. évf., 10. szám, 551–557.
- NAGY L. T. (2021): A rablás néhány büntetőjogi kérdéséről egy empirikus kutatás kapcsán. *Kriminológiai Tanulmányok*, 58. szám, 185–202. https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT58_2021/KT58_honlap.pdf
- SANDERSON, W. C. – SCHERBOV, S. (2013): The Characteristics Approach to the Measurement of Population Aging. *Population and Development Review*, 39(4), 673–685. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2013.00633.x>
- SÁRIK E. – BOLYKY O. (2014): Felmentő ítélettel vagy nyomozás megszüntetéssel befejezett, fiatalok és fiatal felnőttek által elkövetett emberölési ügyek vizsgálata. Kutatási jelentés (III/A/22.). Kézirat. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- SÁRKÁNY I. (1999): *Az időskor viktimológiája*. Budapest: BM Kiadó.
- SÁRKÁNY I. (2015): *Az idős kor viktimológiája. Hogyan leszünk áldozatok?* Online előadás a Ludovika Szabadegyetemen. Budapest: Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, november 3. <https://www.youtube.com/watch?v=CWZS7QOIOIs>
- SKOGAN, W. G. – MAXFIELD, M. G. (1981): *Coping With Crime: Individual and Neighborhood Reactions*. Beverly Hills, CA: Sage.
- TAMÁSI E. (szerk.) (2015): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalok és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- ZSÍROS S. (2021): Rengeteg idős ember vált áldozattá a járvány miatti bezártság alatt. *EuroNews*, február 22. <https://hu.euronews.com/2021/02/22/rengeteg-idos-ember-valt-aldozatta-a-jarvany-miatti-bezartsag-alatt>